

OB 100. OBLETNICI ROJSTVA LOUISA ADAMIČA – INTELEKTUALCI V DIASPORI, PORTOROŽ, 1.–5. SEPTEMBER 1998

Janja Žitnik, Milan Likič Guček

Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU je pod vodstvom predstojnice dr. Irene Gantar Godina organiziral mednarodno konferenco z naslovom *Ob 100. obletnici rojstva Louisa Adamiča – Intelektualci v diaspori*, ki je potekala v portoroškem hotelu Emona v Bernardinu od 1.–5. septembra 1998. Srečanja se je udeležilo 30 referentov iz Slovenije, Italije, Avstrije, Madžarske, Jugoslavije, Velike Britanije, Poljske, Rusije, Kanade in ZDA.

Udeležence so uvodoma pozdravili predstavnica slovenskega Ministrstva za zunanje zadeve oziroma njegovega Urada za Slovence po svetu, predstavnica Ministrstva za kulturo Republike Slovenije, direktor Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti dr. Oto Luthar in predsednik Znanstvenega sveta Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU akademik prof. dr. Vasilij Melik. Po pozdravnih govorih so se zvrstili referati, ki so bili vsebinsko razdeljeni v dva sklopa: prvi je bil posvečen znanemu slovensko-amerškemu pisatelju in publicistu Louisu Adamiču (1898–1951) oziroma 100. obletnici njegove rojstva, drugi pa širši problematiki intelektualcev v diaspori.

V prvem delu simpozija, namenjenem referatom o Louisu Adamiču in o temah, povezanih z njim, je v sredo, 2. septembra nastopilo deset udeležencev iz Slovenije, Madžarske in ZDA. V dopoldanskem sklopu referatov s skupnim tematskim naslovom *Adamič in izseljenci* so predstavili svoje prispevke anglist in literarni zgodovinar Mirko Jurak iz Ljubljane, teolog in zgodovinar Mihael Kuzmič iz Ljubljane, umetnostna zgodovinarica Irene Mislej iz Ajdovščine in geograf Jože Velikonja iz Seattla. Spregovorili so o Adamičevem sodelovanju in povezavah z drugimi izseljenci, zlasti z nekaterimi vodilnimi slovenskoamerškimi kulturnimi delavci, kot sta dolgoletni urednik clevelandske *Enakopravnosti* Vatroslav Grill (Mirko Jurak) in teolog, univerzitetni profesor, prevajalec in

prezbiterianski duhovnik Jože Mihelič (Mihael Kuzmič). V predzadnjem dopoldanskem prispevku (Irene Mislej) je tekla beseda o odmevih na Adamičevo literarno delo in politično dejavnost v južnoameriškem slovenskem etničnem tisku, tako v levo usmerjenih listih kot v katoliški kulturni reviji *Duhovno življenje*, težišče referata pa je bilo na predstavitvi nekaterih najvidnejših slovensko-argentinskih intelektualcev pred in po drugi svetovni vojni, zlasti Gvidona Juga, Viktorja Kjudra, dr. Vinka Brumna in Rude Jurčeca. Zadnji referat v prvem tematskem sklopu (Jože Velikonja) je pregledno predstavil, analiziral in izčrpno komentiral Adamičeve stike z italijanskimi priseljenci v ZDA, zlasti z nekaterimi naprednimi pisci, z newyorškim županom Fiorello La Guardia in z vrsto znanih italijanskih antifašistov.

V popoldanskem delu, posvečenem Adamičevim vezem z rojstno deželo (sklop referatov s skupnim naslovom *Adamič in Slovenija*) so bili predstavljeni prispevki pisateljevega brata Franceta Adamiča, nečaka Tineta Kurenta, Rozine Švent iz Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, madžarskega politologa Imreja Szilágyija iz Budimpešte, zgodovinarja Matjaža Klemenčiča iz Maribora in Janje Žitnik z Inštituta za slovensko izseljenstvo. Prispevki v prvem delu popoldanskega sklopa so nastali predvsem na osnovi Adamičeve korespondence. F. Adamič je orisal pisateljeve predvojne stike s slovenskimi književniki, Kurent je predstavil svojo korespondenco s stricem, Šventova pa Adamičeve stike z I. Hribarjem, Kocbekom, Novačanom in Westrom oziroma podobo pisatelja, kot se kaže v njihovi korespondenci in dnevniških zapiskih.

V drugem delu popoldanskega sklopa prispevkov sta prva dva referenta spregovorila o Adamičevi viziji demokratične Slovenije v federativni Jugoslaviji in Evropi; Szilágyi je pisateljeve poglede primerjal z idejami madžarskega politologa Oszkárja Jászija, Klemenčič pa s povojnimi prizadevanji dr. Mihe Kreka in prof. Cirila Žebota. V sklepnem prispevku prvega dne, ki predstavlja poskus pisateljevega osebnostnega portreta, pa je bil Adamič prikazan v odnosu do kulturnih, socialnih in etičnih vrednot svojih dveh domovin in – kot tenkočuten opazovalec družbe in posameznika – v razpetosti med vlogo borca, javnega akterja na eni strani in pretanjenega izpovedovalca človeških stisk, pričakovanj in občutkov na drugi strani.

V sklepu prvega konferenčnega dne so se udeleženci poklonili spominu na pokojnega profesorja Henryja A. Christiana, ki bo s svojim dragocenim znanstvenim opusom bržkone za vselej ostal največji med ameriški, slovenski in drugimi adamičeslovci.

Vse teme prvega dne so bile torej nove, dokaj sveži pa so bili tudi pogledi, s katerimi avtorji prispevkov danes ocenjujejo pomen pisateljevega dela. Posameznim skupinam referatov so sledile zanimive, včasih že kar burne diskusije, v katerih so poslušalci še nekoliko dopolnili in dodatno osvetlili precej kompleksno podobo Louisa Adamiča, kakršna se je postopoma oblikovala ob poslušanju referatov. S časovno razdaljo je intenzivnost problemov, o katerih je Adamič pisal in nanje javno reagiral, nedvomno do neke mere zbledela. A dejstvo, da je njegovo delo preživelo samega pisatelja zdaj že skoraj za pol stoletja in da tudi mlajši iščejo navdiha v nekaterih njegovih zamislih in pogledih, dokazuje, da spričo Adamičeve prisotnosti v kulturni zavesti novih generacij Slovencev njegov pomen še ni usahnil.

Drugi del simpozija, ki so si ga organizatorji upravičeno zamislili kot smiselno nadaljevanje oziroma razširitev izhodiščne tematike prvega dne, se je uvodoma dotaknil širših in splošnejših vprašanj intelektualca in njegove ustvarjalnosti. Najprej je bila podana splošna opredelitev pojma intelektualec, potem je tekla beseda o odnosu politike do intelektualca – izseljenca, nato pa še o samih izobražencih, ki so živeli ali živijo na tujem in ki kot taki predstavljajo pomemben del slovenskih (pa tudi tujih) intelektualnih krogov. Razpravljalci so govorili o življenju in delu intelektualcev različnih nacionalnih pripadnosti, ki so se izselili iz Slovenije, Srbije, Češke, Poljske, Madžarske, Rusije in drugih dežel v Avstrijo, Veliko Britanijo, Nemčijo in Švico, Rusijo, tudi Slovenijo, predvsem pa v ZDA, Kanado, Južno Ameriko in Avstralijo. V prispevkih so bili predstavljeni emigrantski razumniki različnih poklicev in različnih ideoloških in političnih opredelitev, ki so imeli vsak svoje razloge za izselitev; za nekatere je bila izselitev dokončna, za nekatere samo začasna.

V okviru splošnejših uvodnih tem je Marina Lukšič - Hacin z Inštituta za slovensko izseljenstvo najprej opredelila pojem »intelektualec« s sociološkega vidika, Marjan Drnovšek (z istega inštituta) je kot zgodovinar predstavil odnos slovenskih intelektualcev do izseljenstva v preteklosti, slovenskoavstrijski pisatelj Lev Detela pa je analiziral problem diaspore skozi razmišljanja slovenskih zdomskih intelektualcev po letu 1945.

Največ prispevkov je bilo biografskih oziroma zgodovinsko-biografskih. Vasilij Melik je obravnaval Mihaela Hermanna in Petra Kozlerja, politika, ki sta v drugi polovici 19. stoletja delovala med Slovenci na ozemlju današnje Slovenije. Iskra Čurkina z Ruske akademije znanosti se je prav tako z biografsko-zgodovinskega stališča posvetila Davorinu Hostniku, publicistu in znanstveniku,

ki je pripadal krogu slovenskih liberalcev in je bil prisiljen emigrirati v Rusijo, kjer je nekaj časa deloval kot dopisnik liberalnega časopisa *Slovenski narod*. Tudi Zvone Žigon, mladi raziskovalec na inštitutu, ki je organiziral simpozij, je orisal življenjsko pot in delo pomembnega slovenskega znanstvenika v tujini, in sicer antropologa Janeza Benigarja, ki se je v začetku tega stoletja naselil v Argentini med Indijanci plemena Aravkan. Breda Čebulj - Sajko, etnologinja z istega inštituta, pa je predstavila življenjsko pot Jožeta Čuješa, ki je kot učitelj in organizator društvenega življenja deloval med slovenskimi izseljenci v Avstraliji.

V naslednjih prispevkih so bili obravnavani trije slovenski izseljenci v ZDA. O literarni dejavnosti izseljenskega avtorja v novi domovini je poročal Igor Maver z ljubljanske Filozofske fakultete z referatom o Ivanu Zormanu, njegovem izvirnem leposlovnem delu in njegovem prevajanju slovenskih pesnikov v angleščino. Majda Kodrič iz Trsta je z novih plati predstavila Ivana Molka, dolgoletnega urednika čikaške *Prosvete* in avtorja vrste literarnih del, dotaknila pa se je tudi njegovih stikov in končnega konflikta z Louisom Adamičem. Zanimiv je bil tudi psihološko in etnološko naravnani prispevek Nives Sulič, ki je – prek izvirnih pisem – spregovorila o Nancy, ameriški Slovenki tretje generacije, in njeni razpetosti med svojo domovino in domovino svojih staršev.

Svojestven prispevek s pomenljivim naslovom »Ko nič pomeni več« je podala Ifigenija Simonovič, slovenska pesnica in pisateljica, ki že dvajset let živi v Londonu. V svojem razmišljanju se je dotaknila tudi nekaterih predhodnih referatov o slovenskih intelektualcih v izseljenstvu, jih komentirala in dopolnila še z vidika lastne izkušnje. Na čim bolj neposreden način je skušala izraziti stisko, ki jo čuti pisatelj v tujejezičnem okolju. Avtorica meni, da se je v tujini mogoče preživljati le v »nejezičnih« poklicih, z leposlovnim delom, zlasti poezijo, pa teže, saj je najintimnejša čustva mogoče izraziti le v materinem jeziku.

Vsi ostali prispevki so obravnavali druge slovanske intelektualce v izseljenstvu. Andrea Panaccione iz Milana je predstavil problematiko politične kulture manjševiških emigrantov med obema vojnoma. Edward Možejko, ki že vrsto let živi v kanadskem Edmontonu in poučuje na tamkajšnji univerzi, je po uvodnem delu, ki je obravnaval vprašanje izgnanstva kot fenomen 20. stoletja, predstavil pregled poljskega priseljevanja v Kanado in še posebej poljske pisatelje in intelektualce v tej državi. Jan Lencznarowicz z Jagelonske univerze v Krakovu se je osredotočil na poljske intelektualce, ki so po drugi svetovni vojni iz različnih razlogov zapustili staro domovino in se naselili v Avstraliji. Pozneje sta jim sledila še dva vala izseljencev, in sicer po letu 1956 ter v osemdesetih letih. Gordon

Skilling iz Toronta je, izhajajoč iz predstavitve Čehov in Slovakov v eksilu ter njihovega odnosa do domovine, podal poglobljeno analizo osrednjih vprašanj, povezanih z begunstvom in izgnanstvom. Dušan Drljača, etnolog s Srbske akademije znanosti in umetnosti, pa je svojo raziskavo posvetil srbskim intelektualcem v sosednjih državah, na Madžarskem in v Romuniji, v preteklosti in danes. V svojem referatu je predstavil predvsem njihov prispevek pri razvijanju srbsko-madžarskih in srbsko-romunskih medetničnih odnosov.

Zgornjim predstavitvam, ki so z obravnavo posameznih skupin slovanskih intelektualcev v izseljenstvu, begunstvu ali izgnanstvu nudile vpogled v širše ozadje problematike, so sledile predstavitve nekaterih najpomembnejših posameznikov. Evgenij Firsov z moskovske univerze je spregovoril – z zgodovinskega in biografskega vidika – o filozofu Ivanu Iljinu, predstavniku ruske intelektualne elite, ki se je kot znanstvenik oblikoval še v predrevolucionarni Rusiji. Domovino je moral zapustiti po revoluciji, in sicer leta 1922, pot pa ga je vodila v Nemčijo in kasneje v Švico, kjer je postal ideološki vodja ruske diaspore.

Halina Florkowska - Frančič iz Krakova je obravnavala stike pisatelja in aktivista poljskih izseljencev v Evropi Zygmunta Milkowskega z ameriškim Poljaki, Irena Gantar Godina pa se je osredotočila na prikaz (začasno) izseljenega intelektualca; njen prispevek je govoril o češkem kulturniku in publicistu Janu Legu, ki je kot začasni emigrant trinajst let (1857–1870) deloval med Slovenci, poročal v čeških listih o razmerah na Slovenskem in prispeval k spoznavanju Slovencev na Češkem. Mirjana Pavlović iz Beograda je, na podoben način kot nekateri predhodni referenti, podala v osnovi biografski zapis o znani izseljenki osebnosti v ZDA, srbskem fiziku in elektrotehniku Mihajlu Pupinu, pri čemer se je opirala predvsem na domače in izseljensko časopisje. Izpostavila je posamezne vidike njegove celotne podobe in ga predstavila kot intelektualca, znanstvenika, izseljenca in rodoljuba.

Po končanem delovnem programu so udeleženci izrazili svoje zadovoljstvo z vsebino in organizacijo simpozija, saj je bilo srečanje pospremljeno s kulturnimi in družabnimi prireditvami (skupne večerje, koncert istrske folklorne glasbene skupine itd.). Po uradnem zaključku so si gostje pod strokovnim vodstvom ogledali Piran in se odzvali vabilu na sprejem pri namestniku tamkajšnjega župana, nato pa so v prijetnem vzdušju družabnega večera na prostem dopolnili osrednji namen simpozija še s konkretnimi dogovori o prihodnjem znanstvenem sodelovanju z organizatorji srečanja.